

BASISINKOMEN EN HET RECIPROCITEITSBEGINSEL

Een analytische benadering

Jurgen De Wispelaere¹

SUMMARY – Basic income and the reciprocity principle: an analytical perspective – In the ongoing debate on reforming the welfare state, a marginal but notable position is advanced by a number of theorists. Their proposed solution to the current problems is the introduction of a universal basic income scheme. A basic income is a grant to which all individuals/citizens are entitled, irrespective of family situation or income, without past, present or future work requirement. Basic income is heavily criticized for a number of reasons. One is that it frustrates the norm of reciprocity. According to this critique, basic income's focus on unconditional grants makes it possible for people to relinquish their basic social obligations and free-ride on the productive effort of fellow citizens. This paper first critically assesses the reciprocity objection against basic income, and finds it wanting. Second, the paper argues that it is possible to integrate basic income in a reciprocity-sensitive framework. To achieve this I argue that we must radically rethink the idea of property rights within employment, which underlie the views of both the proponents and adversaries of basic income.

1. Inleiding

Dit essay hoopt een bijdrage te leveren tot het debat tussen de voorstanders van een universeel basisinkomen en een groep die zich om ethische redenen hevig verzet tegen dit voorstel. In haar meest uitgesproken vorm kan men een basisinkomen definiëren als “an income unconditionally paid to all on an individual basis, without a means test or work requirement.” (Van Parijs, 1992: 3) Een belangrijk groep critici verzet zich tegen een basisinkomen omdat in bovenstaande definitie een te hoge mate van onvoorwaardelijkheid wordt gewaarborgd. Volgens deze kritiek houdt een basisinkomen een vorm van uitbuiting in en wordt met name het reciprociteitsbeginsel niet gerespecteerd. Zelfs sommige

¹ De auteur is graduaat in de ergotherapie en licentiaat in de moraalwetenschap. Hij is momenteel aspirant aan het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO) en bereidt een doctoraat voor aan de London School of Economics over de normatieve politieke theorie van de moderne arbeidsmarkt. Dit essay is een vertaling van ‘Universal basic income: reciprocity and the right to non-exclusion’, Citizen’s Income Trust occasional paper, London, Maart 1999. Ik ben dank verschuldigd aan de deelnemers van een aantal workshops waar deze paper werd voorgesteld: de Basic Income European Network Biannual Conference (Amsterdam, 10-12 September 1998), de London Political Theory Group (London, 5 November 1998) en de LSE Doctoral Workshop in Political Theory (London, 8 December 1998). Tevens wens ik Brian Barry, Els Compennolle, Keith Dowding, Axel Gosseries, Paul Kelly, Hans Kribbe, Koen Raes, Kennedy Stewart, Robert Vanderveen, Gijs Van Donselaar, Simon Wigley en Stuart White te danken voor hun kritische commentaar.

voorstanders van het basisinkomen vallen over dit laatste punt. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in recente discussies enige onenigheid is ontstaan tussen de voorstanders van een 'zuiver' en een 'gemengd' basisinkomen, waarbij het onderscheid uiteindelijk kan worden teruggebracht tot de vraag of een basisinkomen al dan niet moet worden aangevuld met een of andere vorm van verplichte reciprociteit. In dit essay concentreer ik mij volledig op de zuivere vorm: een gemengde vorm levert wel een interessant voorstel op voor het hervormen van de moderne welvaartsstaat, maar kan naar mijn mening best analytisch gescheiden blijven van de zuivere vorm.

In de hedendaagse literatuur kan men verschillende argumenten onderscheiden met betrekking tot de ethische justificatie van een basisinkomen.² Een van de voornaamste argumenten start vanuit de veronderstelling dat elk individu gelijke basisrechten heeft met betrekking tot wat men in politiek-filosofisch jargon 'externe' middelen of goederen noemt – d.w.z., middelen of goederen die niet in een direct verband staan tot een individu's lichaam of zijn of haar persoonlijke actiesfeer – en dat elk individu dan ook recht heeft op compensatie wanneer deze basisrechten op een of andere wijze worden geschonden. Omgekeerd kan men deze redenering interpreteren als een erkenning van bepaalde omstandigheden waarin individuele basisrechten met betrekking tot externe middelen/goederen legitiem kunnen worden geschonden, op voorwaarde dat de betrokkene een degelijke compensatie verkrijgt.³

Wanneer we een bijkomende veronderstelling aanvaarden, namelijk dat 'jobs' deel uitmaken van de externe middelen en dus het voorwerp vormen van dergelijke basisrechten, kan een basisinkomen simpelweg worden beschouwd als een noodzakelijke compensatie voor een eventuele schending van dergelijke individuele basisrechten.⁴ De notie dat deze compensatie ter beschikking wordt gesteld zonder enige bijkomende voorwaarden, met name zonder enige vorm van arbeid of zelfs maar een principiële bereidheid om arbeid te leveren, is een cruciaal gegeven om evidente redenen. Indien een basisinkomen-cum-compensatie logisch volgt uit de schending van individuele basisrechten, dan kan men moeilijk tegelijkertijd verwachten dat dit individu zelf nog aan bijkomende voorwaarden voldoet om voor een dergelijke compensatie in aanmerking te (blijven) komen. Met andere woorden, een basisinkomen kan worden aanzien als compensatie voor een eerder aangedaan onrecht of als een vorm van tegemoetkoming die volledig afhangt van een in de toekomst te vervullen plicht. Maar het integreren van beide elementen lijkt mij analytisch onhaalbaar en moreel onaanvaardbaar.

² Tony Walter verschaft ons een goed overzicht van de voornaamste strekkingen binnen de basisinkomenliteratuur en de argumenten die gewoonlijk naar voor worden gebracht. Zie Walter T. (1989), *Basic income: freedom from poverty, freedom to work*, Marion Boyars, London.

³ Cfr. Goodin R., 'Theories of compensation', in Frey R.G. & Morris C.W. (1991), *Liability and responsibility: essays in law and morals*, Cambridge University Press, Cambridge.

⁴ Het argument dat jobs deel uitmaken van dergelijke externe middelen staat centraal in Van Parijs' justificatie van een universeel basisinkomen. Van Parijs P. (1995), *Real freedom for all*, Clarendon Press, Oxford, hfdst. 4.

2. Het reciprociteitsbeginsel als kritiek op het universeel basisinkomen

In het debat over de moderne welvaartsstaat heerst de mening dat, behoudens enkele uitzonderingen, het verkrijgen van een inkomen zonder enige wederkerige arbeidsverplichting – meer nog, zonder zelfs maar enige bereidheid tot arbeiden te hoeven aantonen – uitmondt in uitbuiting, parasitisme – kortom, een immorele en asociale houding ten opzichte van de medeburger. Meer dan een decennium geleden vergeleek Jon Elster het basisinkomen met een *“recipe for the exploitation of the industrious by the lazy.”* (Elster, 1987: 719) Inmiddels heeft zich een tweede generatie van wat men zou kunnen omschrijven als de ‘uitbuitingskritiek tegen het basisinkomen’ aangediend. De hernieuwde systematische aandacht voor de exploitatieve effecten van het basisinkomen is voor een groot deel te wijten aan een recent artikel van Stuart White. In *‘Liberal equality, exploitation, and the case for an unconditional basic income’* onderneemt White een frontale aanval op de idee van een basisinkomen omdat dit volgens hem niet samengaat met het reciprociteitsbeginsel. Het reciprociteitsbeginsel, stelt White, houdt in dat *“those who willingly enjoy the benefits of social co-operation have a corresponding obligation to make a productive contribution, if they are able, to the co-operative community which provides these benefits.”* (White, 1997: 317) Coöperatieve gemeenschappen functioneren volgens het veralgemeende morele principe dat iedereen zijn steentje moet bijdragen. Een weigering om bij ontvangst van bestaansmiddelen een zekere vorm van wederkerigheid ten toon te spreiden houdt binnen dergelijke coöperatieve gemeenschappen niets meer of minder in dan een schending van de basisrechten van diegenen die wel bijdragen aan het gemeenschappelijke goed.⁵ Wanneer we dit argument koppelen aan de veronderstelling dat mensen die een ‘netto’ basisinkomen ontvangen enkel nemen zonder te geven, komen we vanzelfsprekend tot de conclusie dat basisinkomen-parasieten een onaanvaardbaar gedrag vertonen. Bijgevolg is het ook onaanvaardbaar om een dergelijk basisinkomen te institutionaliseren.

Het is belangrijk zich te realiseren dat het reciprociteitsbeginsel kan worden geïnterpreteerd in een aantal richtingen. En niet alle mogelijke interpretaties zijn verenigbaar met het liberaal-egalitaire uitgangspunt dat het overgrote deel van zowel de voor- als tegenstanders van een basisinkomen onderschrijven. Het is dus noodzakelijk een belangrijke kwalificatie in te voeren indien we dit uitgangspunt onderschrijven. Het *egalitaire* reciprociteitsbeginsel erkent het bestaan van verschillende condities of contexten waarbij een individu legitiem wordt gevrijwaard van (onmiddellijke) wederkerigheid. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de persoon in kwestie een daling in productieve vaardigheden ondergaat waaraan hij of zij geen enkele schuld heeft.⁶ Het meest tot de

⁵ Wederkerigheid neemt in de praktijk uiteraard verschillende vormen aannemen, hoeft niet noodzakelijk te corresponderen met hetgeen men daadwerkelijk verkregen heeft en kan tenslotte zelfs een hypothetisch karakter aannemen.

⁶ Om die reden formuleert Stuart White het principe van de basis-reciprociteit (baseline reciprocity), waarbij ‘in return for [a] decent minimum of income each citizen has a

verbeelding spreekt het voorbeeld van mensen met een zware fysieke handicap die in onze verzorgingsstaat terecht bestaansmiddelen ontvangen zonder dat van hen enige directe reciprociteit wordt verwacht.

Meer algemeen wordt de rol van *gelijke kansen* erkend als een essentiële vereiste om wederkerigheid normatief te begronden binnen een rechtvaardige samenleving.⁷ Deze visie leidt tot minstens twee belangrijke implicaties. Ten eerste, moeten mijns inziens egalitaire reciprociteitsaanhangers zoals Stuart White om redenen van interne consistentie het directe ruilmodel, dat de normatieve fundamenteen vormt van zowel de rationele keuze- als de economisch speltheorie, resoluut afwijzen. Ten tweede, de principiële erkenning van legitieme condities waarin strikte wederkerigheid wordt opzij gezet – met name de cruciale rol van *gelijke kansen* – betekent dat het hele debat tussen de voor- en tegenstanders van een basisinkomen verschuift naar een strijd om de *relatieve prioriteit* van een aantal tegengestelde morele principes. Met andere woorden, naar mijn mening kan het kernprobleem binnen het hele debat worden herschreven in termen van de onmogelijkheid om de relatieve waarde van *faire kansen* en de reële bijdrage in de productie van goederen en bestaansmiddelen in te schatten.⁸

Deze kwalificaties zijn uitermate belangrijk om de kern van de reciprociteitskritiek bloot te leggen. Uit voorgaande analyse blijkt dat de voorstanders van het egalitaire reciprociteitsbeginsel weliswaar de notie van *faire* compensatie voorstaan, maar zich expliciet keren tegen de idee dat dit een vorm van *onvoorwaardelijke* compensatie met zich meebrengt. Om een dergelijke cruciaal onderscheid door te voeren introduceren de aanhangers van het egalitaire reciprociteitsbeginsel een tweede morele notie. De reciprociteitskritiek is namelijk voornamelijk gericht tegen het basisinkomen omdat dit een individu als het ware de *keuze* geeft om sociale verplichtingen te ontduiken, hetgeen eigenlijk impliceert dat men dit individu als het ware een relatief kosten-vrije optie

^(overlog) corresponding obligation to perform a decent minimum of contributive activity, *the size of this minimum varying with degree of productive handicap*' (op. cit., 318-319 – cursief toegevoegd).

⁷ Zie bijvoorbeeld Gutmann, A. & Thompson D. (1996), *Democracy and disagreement*, Harvard University Press, Cambridge Mass., hfdst. 8.

⁸ Voor een gelijkaardige analyse, zie Vanderveen R. (1998), 'Real freedom versus reciprocity', *Political Studies*, 46, 140-163. De voorgaande discussie onderkent de mogelijkheid tot een principiële convergentie van beide posities in het debat, op voorwaarde dat het vraagstuk van de waardenprioriteit wordt opgelost. In theorie is het mogelijk de discussie over een basisinkomen op te splitsen in een moreel en een pragmatisch gedeelte. Het morele gedeelte betreft de vraag of er een hoeveelheid middelen ter beschikking moeten gesteld worden om personen te compenseren voor de schending van basisrechten. We zouden dit het morele argument voor onconditionele compensatie kunnen noemen, waarbij de onconditionaliteit natuurlijk verwijst naar het gebrek aan een arbeidsvereiste. De volgende stap bestaat er dan uit om deze onconditionaliteit te universaliseren onder de meer veralgemeende vorm van een basisinkomen (waarbij dus niet enkel arbeidsvereisten, maar tevens ook het bestaan van andere inkomensbronnen geen rol meer spelen). Naar mijn mening beoogt de tweede stap voornamelijk een pragmatische justificatie: onvoorwaardelijke compensatie kan best worden geïnstitutionaliseerd onder de vorm van een universeel basisinkomen omdat dit simpelweg de beste resultaten met zich meebrengt. Binnen dit essay komt voornamelijk de eerste stap aan bod. Voor een (deels) gelijklopende analyse van het onderscheid tussen de morele en pragmatische argumenten voor een basisinkomen verwijs ik naar Barry B. (1996), 'Real freedom and basic income', *Journal of Political Philosophy*, 4, 242-276.

geeft om zijn of haar medeburgers uit te buiten. Stuart White stelt bijvoorbeeld expliciet dat *“payment of a substantial unconditional basic income ... will lead to the exploitation of productive, tax-paying citizens by those who, while capable of working, instead choose to live off their BI.”* (White, 1997: 312) Reciprociteitsaanhangers hebben dus een principieel bezwaar tegen de individuele optie om niet te werken; een optie die volgens hen leidt tot de schending van de basisrechten van medeburgers die effectief arbeiden of op een andere manier bijdragen aan de samenleving.⁹

Om in overeenstemming te blijven met de karakteristieke vereisten van het liberale-egalitaire denkkader argumenteren reciprociteitsaanhangers dat individuen niet verantwoordelijk kunnen gesteld worden voor ongelijke kansen; maar tegelijkertijd insisteren ze dat men hen *moet* verantwoordelijk houden voor een gebrek aan wederkerigheid dat resulteert uit een vrije keuze. Het egalitaire reciprociteitsbeginsel weerlegt de rechtvaardigheid van het basisinkomen op grond van het feit dat binnen dit voorstel het cruciale onderscheid tussen kansen en keuzen vervaagt. Maar indien dit onderscheid inderdaad een dergelijke cruciale factor is bij de morele evaluatie van sociale systemen, dan volgt daar natuurlijk uit dat aanhangers van het reciprociteitsbeginsel zelf het principiële onderscheid tussen de mogelijkheid en de onmogelijkheid van de keuze om bij te dragen moeten garanderen. De rest van dit essay is gewijd aan de vraag of reciprociteitsaanhangers deze opdracht (kunnen) volbrengen. In wat volgt schenk ik aandacht aan zowel de theoretische consistentie als de praktische haalbaarheid van de reciprociteitskritiek tegen het basisinkomen. Om de essentie van de verschillende posities naar voor te brengen maak ik gebruik van een analytisch gedachtenexperiment, waarbij het onderscheid tussen gelijke- en ongelijke-kansenregimes een cruciale rol speelt.

3. Gelijke kansenregimes

Veronderstel een samenleving die bestaat uit twee personen, Arno en Bea, met ruwweg gelijke productieve vaardigheden. Arno en Bea worden verondersteld de totale beschikbare arbeid (“arbeidsaandelen”) te verdelen volgens een voor beiden aanvaardbare redelijke maatsstaf. Laat ons verder aannemen dat Arno en Bea arbeiden met het oog op de productie en daaropvolgende consumptie van bestaansmiddelen die ze nodig hebben om een waardevol leven te leiden. Het precieze aandeel in arbeid die elk nodig heeft om zijn of haar behoeften aan bestaansmiddelen te dekken hangt dan natuurlijk af van hun persoonlijke afweging van consumptie tegenover vrije tijd, maar dit is enkel indirect van belang.¹⁰

⁹ Tegelijkertijd zou men kunnen stellen dat een dergelijke keuze ook indirect de basisrechten van mensen met een productieve handicap schenden omdat het de legitimiteit van de achtergrondcondities waarin zij zich bevinden – condities die hen een vrijstelling van wederkerige plichten garanderen – devalueren.

¹⁰ Op het eerste gezicht lijkt een dergelijke vereenvoudiging haaks te staan ten opzichte van recente inzichten binnen de arbeidssociologie, waarin met name de niet-instrumentele of intrinsieke waarde van arbeid centraal wordt gesteld. Zie bijvoorbeeld Glorieux I. (1995),

Laat ons veronderstellen dat Arno en Bea in een *regime van gelijke kansen* leven, waarbij een dergelijk regime wordt gedefinieerd als een samenlevingsverband waarin de hoeveelheid beschikbare arbeid precies gelijk wordt verdeeld tussen alle 'aandeelhouders.' Formeel voldoet een *gelijke-kansenregime* aan de volgende condities:

- 1a. *Allocatie van arbeidsaandelen*: het totale aantal arbeidsaandelen wordt strikt gelijk verdeeld tussen alle betrokkenen. Elk individu beschikt dus over een arbeidsaandeel dat precies gelijk is aan het arbeidsaandeel van elk ander individu.
- 2a. *Arbeidsinvestering*: de totale hoeveelheid arbeid die daadwerkelijk door een individu wordt geïnvesteerd wordt bepaald door een aantal onafhankelijke factoren die zijn of haar persoonlijke preferentie voor consumptie versus vrije tijd representeren. De *maximum* hoeveelheid arbeid-investering wordt echter strikt begrensd door het aantal arbeidsaandelen waarover elk beschikt.¹¹
- 3a. *Verdeling van bestaansmiddelen*: het totale aantal bestaansmiddelen dat wordt geproduceerd binnen het regime wordt verdeeld in verhouding tot de persoonlijke arbeidsinvestering. Met andere woorden, het aandeel in de bestaansmiddelen waarop een persoon recht heeft wordt volledig bepaald door arbeid die hij of zij daadwerkelijk heeft geïnvesteerd.

Conditie 1a is per definitie bepalend voor *gelijke-kansenregimes*. Conditie 2a houdt niet enkel rekening met het feit dat individuen differentieële preferenties voor arbeid onderhouden – d.i., een verschillend belang hechten aan consumptie en vrije tijd – maar daarnaast ook dat het aantal (schaarse) arbeidsaandelen strikt genomen tevens de hoeveelheid uitgevoerde arbeid en dus ook de maximale arbeidsinvestering bepaalt.

De laatste conditie, tenslotte, specificceert een eenvoudige verdelingsregel waarbij het basisrecht op bestaansmiddelen wordt gekoppeld aan persoonlijke arbeidsinvestering. De justificatie voor deze regel is gebaseerd op de volgende vaststelling: binnen de parameters van een *gelijke-kansenregime* wordt persoonlijke arbeidsinvestering enkel bepaald door een persoonlijke keuze (waarbij deze keuze op haar beurt de persoonlijke preferentie-structuur van ieder individu weerspiegelt).¹² In de analytische moraaltheorie wordt doorgaans

^(overvolg) Arbeid als zingevoer, VUBPress, Brussel. Persoonlijk denk ik dat de kern van mijn kritiek tegen het reciprociteitsbeginsel en een alternatieve kijk op arbeidsrechten die ik verder bespreek in wezen gehandhaafd blijft wanneer we dergelijke complexiteiten in het model inbrengen.

¹¹ Om de notie van arbeidsaandelen minder abstract te maken kan men deze gelijkstellen met arbeidstijd.

¹² In de literatuur vinden we met betrekking tot dit punt een zorgwekkende complicatie terug. Sommige auteurs argumenteren namelijk dat niet alle preferenties onder de verantwoordelijkheid van een persoon vallen. Men kan zich ook afvragen of verschillen in adaptatieve vaardigheden met betrekking tot preferenties een rol moeten spelen in het toekennen van bestaansmiddelen. Zie respectievelijk Arneson R. (1990), 'Liberalism, distributive subjectivism and equal opportunities for welfare', *Philosophy and Public Affairs*, 19, 158-194 en Elster J. (1983), *Sour grapes*, Cambridge, Cambridge University Press, hfdst. 3. In dit essay ga ik voorbij aan dergelijke vraagstukken. In een recente paper hebben Simon Wigley en ik een poging ondernomen om een aantal van deze problemen te onderzoeken met betrekking

aangenomen dat, mits een vorm van basisgelijkheid wordt gegarandeerd, men dergelijke vrije keuzes moet laten doorwegen in de verdeling van bestaansmiddelen. Deze idee vindt men onder meer terug in het principe van de *ambitie-sensitiviteit*: men moet individuen zowel moreel als effectief verantwoordelijk houden voor de consequenties van acties die vrijwillig worden ondernomen.¹³

Binnen *gelijke-kansenregimes* speelt de volgende basisidee een cruciale rol: de hoeveelheid bestaansmiddelen waar een persoon recht op heeft wordt enerzijds bepaald door zijn of haar persoonlijke keuze om arbeid te investeren in het productieproces en anderzijds door het feit dat de mogelijkheid om arbeid te investeren wordt begrensd door de beschikbare hoeveelheid arbeidsaandelen. Het is belangrijk op te merken dat in de context van een *gelijke kansen regime* iedereen per definitie kampt met dezelfde externe beperkingen, aangezien arbeidsaandelen gewoon gelijk worden verdeeld. Maar dit betekent niet dat deze regimes noodzakelijk een gelijke verdeling van bestaansmiddelen voorstaan. Wanneer zowel Arno als Bea een gelijke hoeveelheid arbeid investeren hebben zij vanzelfsprekend recht op een gelijk aandeel in de bestaansmiddelen. Veronderstel echter dat Arno in een tweede scenario vrijwillig afziet van het optimaal gebruik van zijn aandeel in de hoeveelheid beschikbare arbeid: hij maakt een persoonlijke keuze om minder arbeid te investeren en heeft bijgevolg dus ook geen recht op een gelijk aandeel in de bestaansmiddelen. Integendeel, het zou in deze context bepaald onrechtvaardig zijn om Arno's aandeel in de bestaansmiddelen gelijk te stellen met dat van Bea.

Uit de voorgaande discussie kunnen we twee belangrijke conclusies trekken. Ten eerste, het lijkt mij evident dat de drie condities die het *gelijke-kansenregime* specificeren worden onderschreven door zowel voorstanders van een basisinkomen als verdedigers van het reciprociteitsbeginsel. De reden hiervoor is dat een dergelijk regime kan worden beschouwd als een gemeenschappelijk uitgangspunt en een theoretisch convergentie-punt voor beide posities. Ten tweede, de voorgaande analyse poneert een welbepaalde orde waarin claims omtrent de verdeling van bestaansmiddelen moeten worden geëvalueerd: een verdeling van bestaansmiddelen is enkel gerechtvaardigd gegeven een specifieke arbeidsinvestering, maar de rechtvaardigheid van een bepaalde arbeidsinvestering is op zich dan weer gebonden aan een initiële gelijke verdeling van arbeidsaandelen. De laatste schakel vormt als het ware de fundering van de hele constructie. Wanneer arbeidsaandelen niet gelijk worden verdeeld verandert het hele patroon van de morele argumentatie. Vanuit theoretisch en praktisch oogpunt is het natuurlijk van het uiterste belang om vervolgens na te gaan hoe bestaansmiddelen moeten worden ver-

^(overvolg) tot het vraagstuk van een rechtvaardige arbeidsverdeling. De Wispelaere J. & Wigley S. (1999), *What (if anything) is wrong with jobshopping? The problem of expensive tastes in the labour market*, paper for the Annual Meeting of the New York State Political Science Association, New York, 7-8 May 1999.

¹³ Dit principe wordt geformuleerd door Ronald Dworkin (1981), *Equality of what? Part II: Equality of resources*, *Philosophy and Public Affairs*, 10, 283-345. Voor een interessante bespreking, zie ook Kymlicka W. (1990), *Contemporary political philosophy*, Clarendon Press, Oxford, hfdst. 3.

deeld indien de context van een *gelijke-kansenregime* niet kan worden gehandhaafd (hetgeen in overeenstemming is met de realiteit).

4. Ongelijke-kansenregimes: twee problemen

Zoals eerder vermeld behoort de notie 'gelijkheid van kansen' grotendeels tot het domein van de ideale moraaltheorie. In de hedendaagse samenleving vindt men een strikt gelijke verdeling van de beschikbare arbeid niet terug. Moderne omstandigheden reflecteren eerder wat men een *ongelijke-kansenregime* kan noemen. In een ongelijke kansen regime heeft minstens 1 persoon een ongelijke toegang tot de arbeidsmarkt: d.w.z. hij of zij controleert een kleiner arbeidsaandeel dan de andere aandeelhouders.¹⁴ In vergelijking met het vorige regime betekent dit dat condities 1a en 3a worden aangepast:

- 1b. *Allocatie van arbeidsaandelen*: het totale aantal arbeidsaandelen wordt verdeeld tussen alle betrokkenen op een manier waardoor minstens 1 individu beschikt over een arbeidsaandeel dat kleiner is dan het arbeidsaandeel van minstens 1 ander individu.
- 2b. *Arbeidsinvestering*: de totale hoeveelheid aan arbeid die daadwerkelijk door een individu wordt geïnvesteerd wordt bepaald door een aantal onafhankelijke factoren die zijn of haar persoonlijke preferentie voor consumptie versus vrije tijd representeren. De *maximum* hoeveelheid arbeidinvestering wordt echter strikt begrensd door het aantal arbeidsaandelen waarover elk beschikt.
- 3b. *Verdeling van bestaansmiddelen*: het totale aantal bestaansmiddelen dat wordt geproduceerd binnen het regime wordt verdeeld volgens een complexe verdelingsregel D1. D1 representeert de verhouding tussen de persoonlijke arbeidsinvestering en een compensatiefactor die wordt berekend op basis van de mate van differentiële kansen als gevolg van een initieel ongelijke arbeidsverdeling.

In de context van een *ongelijke-kansenregime* is de eerder aangevoerde methode om de verdeling van bestaansmiddelen volledig te regelen in verhouding tot de geïnvesteerde arbeid onaanvaardbaar. De basispremissie in de voorgaande argumentatie ging uit van de idee dat een persoonlijke arbeidsinvestering behoort tot het domein van de persoonlijke keuze. In de context van een *ongelijke-kansenregime* houdt deze veronderstelling niet langer stand. Bijgevolg moet ook de verdelingsregel worden aangepast, hetgeen gepaard

¹⁴ Om binnen de parameters van het liberaal-egalitaire denkpatroon te blijven moeten we natuurlijk stipuleren dat een dergelijke verdeling volledig buiten de verantwoordelijkheid van het individu om heeft plaatsgevonden. Het is dus bijvoorbeeld niet omdat Arno verleden maand voortdurend dronken op het werk verscheen dat hij deze maand minder arbeidsaandelen krijgt. Volledigheidshalve zouden we tevens een onderscheid moeten maken tussen een situatie waar ongelijkheid in de toegang tot de arbeidsplaats het gevolg is van een fenomeen dat buiten ieders controle valt en een situatie waarin Arno's ongelijk arbeidsaandeel het gevolg is van de al dan niet bewuste actie van een derde persoon. In dit essay komt dit onderscheid niet verder aan bod.

gaat met een intense competitie tussen verschillende potentieel-rechtvaardige oplossingen.

Ten einde de problematiek beter te illustreren is het nodig terug te keren naar de vereenvoudigde situatie in het denkexperiment. Veronderstel dat Arno wordt verplicht onvrijwillig deeltijds te arbeiden; Arno's arbeidsaandeel is dus kleiner dan datgene waar hij *ceteris paribus* recht op zou hebben in de context van een *gelijke-kansenregime*. Laat ons tevens veronderstellen dat Bea meer werkt dan dat een strikt gelijke verdeling van arbeidsaandelen zou toelaten. Zoals eerder gesteld kunnen we ons in een *ongelijke-kansenregime* niet simpelweg baseren op een op arbeidsinvestering-georiënteerde proportionaliteitsregel. Om een faire verdeling te waarborgen moeten we een evenwicht bewaren tussen twee competitieve regels: de investeringsregel en de compensatieregel.

De *investeringsregel* is een radicale variant van de proportionaliteitsregel zoals we die eerder hebben geanalyseerd: de verdeling van bestaansmiddelen wordt volledig geregeld volgens arbeidsinvestering, met onder meer een volledige negatie van enige vorm van compensatie tot gevolg. Volgens deze regel is Arno enkel gerechtigd tot wat hij zelf voortbrengt door middel van zijn arbeid. Bea heeft geen enkele verplichting om Arno te compenseren aangezien zij volledig gerechtigd is tot datgene wat zij zelf heeft voortgebracht, zelfs al is de exacte hoeveelheid van goederen waar zij recht op heeft sterk bepaald door het feit dat zij meer mogelijkheden geniet dan zij in een egalitair regime kon verwachten.¹⁵ Een tweede regel, de *compensatieregel*, vormt een plausibel alternatief voor de investeringsregel. Deze regel stelt dat een rechtvaardige verdeling voornamelijk de ongelijke verdeling van arbeidsaandelen moet weerspiegelen. In dit geval is Arno niet enkel gerechtigd tot compensatie voor een obstructie van zijn basisrechten in de arbeidsmarkt, maar tevens voor het verlies van de mogelijkheden om arbeid te investeren dat hieruit voortkomt. In haar meest radicale versie leidt de compensatieregel dus tot volledige compensatie: een strikt gelijke verdeling van bestaansmiddelen, ongeacht persoonlijke arbeidsinvestering.

Uit de voorgaande analyse blijkt dat geen van beide oplossingen moreel aanvaardbaar is. Wanneer de reductie van Arno's arbeidsaandelen geen gevolg is van voorafgaande acties of keuzen kunnen we niet anders dan een of andere vorm van compensatie overwegen. Dit betekent dat de investeringsregel onrechtvaardig is. Tegelijkertijd blijkt dat volledige compensatie Bea onrecht aandoet omdat zij wordt gestraft in weerwil van het feit dat zij daadwerkelijk meer arbeid investeert dan Arno.¹⁶ Het is natuurlijk niet omdat beide

¹⁵ De investeringsregel kent eigenlijk twee varianten. Een eerste eenvoudige vorm stelt simpelweg dat Arno enkel recht heeft op wat hij zelf voortbrengt. Een tweede meer genuanceerde vorm houdt in dat Arno geen recht heeft op extra compensatie omdat dit betekent dat Bea's investering onrechtmatig wordt aangesproken.

¹⁶ Een andere manier om tegen hetzelfde probleem aan te kijken is door gebruik te maken van de notie bruto (on)geluk (cf. Cohen G.A (1989), 'On the currency of egalitarian justice', *Ethics*, 99, 906-944). Het is duidelijk dat Arno binnen de context van de investeringsregel leidt aan een vorm van bruto ongeluk: hij krijgt buiten zijn schuld minder arbeidsaandelen en dus minder mogelijkheden om arbeid te investeren. Daartegenover staat dat Bea in de context

uitersten onaanvaardbaar zijn dat er helemaal geen faire oplossing bestaat. Men kan inderdaad argumenteren dat een rechtvaardige oplossing juist bestaat uit een afgewogen combinatie van beide regels. Men kan zich bijvoorbeeld een partiële of minimale compensatieregel voorstellen die Arno compensatie geeft voor het verschil tussen zijn arbeidsaandeel en Betty's, maar niet het volledige verschil in bestaansmiddelen dat hieruit volgt. (In de praktijk betekent dit dat Bea een deel van haar legitiem verworven bestaansmiddelen aan Arno afstaat, maar toch nog meer behoudt dan onder de compensatieregel).

De vraag is natuurlijk waarom Arno of Bea het hiermee eens zouden zijn. De impliciete veronderstelling schijnt te zijn dat zowel de investerings- als de compensatieregel min of meer gelijk worden gewaardeerd; hun morele waarde wordt gelijk gesteld en om die redenen wegen beide overwegingen even zwaar door op de uiteindelijke verdelingsregel. Maar zodra we deze impliciete veronderstelling buiten beschouwing laten blijkt dat het conflict tussen beide morele principes blijft bestaan. De wetenschap dat een faire oplossing ergens tussen twee uitersten valt vertelt ons jammer genoeg niet welke oplossing nu juist de meest rechtvaardige verdeling garandeert. Met andere woorden, het bepalen van de exacte hoeveelheid compensatie in een context van ongelijke-kansenregimes blijft problematisch omdat het bepalen van een niet-arbitraire wegingsfactor van de relevante morele principes onmogelijk lijkt. Dit leidt tot wat ik het *determinatieprobleem* noem.

Een recente stroming binnen de politieke filosofie houdt zich expliciet bezig met de analyse van dergelijke determinatieproblemen. De voorstanders van democratische deliberatie zijn van mening dat het mogelijk is om tot een éénvormige oplossing te komen wanneer we ons niet langer concentreren op een substantiële oplossing van het distributieve conflict maar teruggrijpen naar een specifieke procedurele aanpak.¹⁷ De deliberatieve aanpak is gebaseerd op de idee dat verschillende partijen in het distributieconflict een overeenkomst kunnen bereiken wanneer ze inzien dat bepaalde oplossingen redelijk zijn en met name wanneer een oplossing te verkiezen is boven conflict. In dit essay wil ik niet dieper ingaan op de geldigheid van de deliberatieve aanpak, maar verwijzen naar een interessante vaststelling.

Stel dat de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel de deliberatieve route nemen en een minimale vorm van compensatie voorstaan. Dit betekent m.i. dat zij een bescheiden vorm van *onvoorwaardelijke compensatie* moeten voorstaan. Het lijkt mij duidelijk dat Arno recht heeft op een of andere vorm van compensatie wanneer hij – onterecht – wordt gedepriveerd en een klein of zelfs helemaal geen arbeidsaandeel bezit. Arno heeft in deze situatie recht op compensatie omdat de deprivatie hem de mogelijkheden ontzegt om arbeid te investeren; deze compensatie is dus noodzakelijkerwijs onvoorwaardelijk omdat Arno geen kans heeft de arbeid te investeren die onder meer faire omstan-

^(tervolg) van de compensatieregel aan bruut ongeluk leidt omdat zij nu moet werken *en* tegelijkertijd een deel van haar bestaansmiddelen afdragen om Arno te compenseren (die dus net dezelfde hoeveelheid bestaansmiddelen ontvangt door minder of zelfs geen arbeid te investeren).

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Gutmann A. & Thompson D. (1996), op. cit.; Bowman J. & Reh W. (eds.) (1997), *Deliberative democracy: essays on reason and politics*, MIT Press, Cambridge Mass.

digheden van hem worden verwacht in ruil voor zijn aandeel in de bestaansmiddelen. Zodra men de morele rol van gelijke kansen erkent moet men tevens de idee van een onvoorwaardelijke verdeling van (een deel van) de bestaansmiddelen aanvaarden binnen het overkoepelend denkkader van de liberaal-egalitaire (compenserende) rechtvaardigheid. We kunnen de zaak nog scherper stellen: tenzij de reciprociteitsaanhangers bereid zijn om hun liberaal-egalitaire filosofische omkadering te laten vallen lijkt een prima facie argument voor een vorm van onvoorwaardelijke compensatie – d.i. compensatie volledig onafhankelijk van enige arbeidsinvestering – onafwendbaar.

Aanhangers van het reciprociteitsbeginsel hoeven zich echter niet volledig neer te leggen bij bovenstaande conclusie. Integendeel, een correcte interpretatie van het reciprociteitsbeginsel laat een alternatieve route open voor een kritiek van onvoorwaardelijke compensatie. Men kan zelfs argumenteren dat bovenstaande analyse voor een groot deel het kernprobleem verduistert. Zoals eerder vermeld verwijst een liberaal-egalitaire interpretatie van het reciprociteitsbeginsel naar het probleem van *bereidheid* van een individu om arbeid te investeren. In de voorgaande analyse verdwijnt deze dimensie bijna helemaal uit beeld. Volgens de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel moeten we helemaal geen compromis sluiten tussen compensatie voor ongelijke kansen en effectief geïnvesteerde arbeid, maar eerder tussen compensatie en de bereidheid om arbeid te investeren. Men zou als het ware een index kunnen samenstellen waarbij de potentiële arbeidsinvestering van een individu wordt berekend door uit te vissen hoeveel arbeid iemand zou willen investeren onder omstandigheden van een *gelijke-kansenregime*. De relatie tussen effectieve en potentiële arbeidsinvestering weerspiegelt het belang dat een persoon hecht aan het verwerven van een bepaalde hoeveelheid arbeidsaandelen, onafhankelijk van de sociale omstandigheden die de effectieve uitvoering van deze hoeveelheid arbeid beïnvloeden.¹⁸

Ten einde deze verschuiving te duiden moeten we conditie 3b herformuleren. Onder de nieuwe formulering krijgt een *ongelijke-kansenregime* de volgende definitie:

- 1c. *Allocatie van arbeidsaandelen*: het totale aantal arbeidsaandelen wordt verdeeld tussen alle betrokkenen op een manier waardoor minstens 1 individu beschikt over een arbeidsaandeel dat kleiner is dan het arbeidsaandeel van minstens 1 ander individu.
- 2c. *Arbeidsinvestering*: de totale hoeveelheid arbeid die daadwerkelijk door een persoon wordt geïnvesteerd wordt bepaald door een aantal onafhankelijke factoren die zijn of haar persoonlijke preferentie voor consumptie versus vrije tijd representeren. De *maximum* hoeveelheid arbeidsinvestering wordt beperkt door het aantal arbeidsaandelen waarover elk beschikt.
- 3c. *Distributie van bestaansmiddelen*: het totale aantal bestaansmiddelen dat

¹⁸ Gijs Van Donselaar introduceert het concept 'onafhankelijke belang' om dit aspect van de bereidheid van een individu om arbeid te leveren te analyseren. Zie Van Donselaar G. (1997), *The benefits of another's pains: parasitism, scarcity and basic income*, Doctoraatsverhandeling, Universiteit van Amsterdam.

wordt geproduceerd binnen het regime wordt verdeeld volgens een complexe distributieregel D2. D2 symboliseert de verhouding tussen de persoonlijke arbeidsinvestering en een compensatiefactor gebaseerd op potentiële arbeidsinvestering – d.i. de maximum hoeveelheid arbeid die een persoon zou investeren onder een initieel gelijke verdeling van arbeidsaandelen.

Het is belangrijk te wijzen op twee belangrijke elementen in de interpretatie van de notie ‘potentiële arbeidsinvestering.’ Ten eerste, het zou onjuist zijn potentiële arbeidsinvestering te interpreteren als de maximum hoeveelheid arbeid die men wil investeren onder alle omstandigheden. Onder die interpretatie kunnen personen met een buitengewone arbeidsdrang onder bijna alle omstandigheden compensatie eisen. Om deze vorm van ‘dure smaken’ te vermijden wordt compensatie beperkt tot de arbeidsinvestering van een individu onder condities van een gelijke arbeidsverdeling. In het geval dat Arno 80 uren per week wil werken terwijl een *gelijke-kansenregime* hem enkel een arbeidsaandeel van 40 uren kan garanderen, betekent dit dat Arno enkel maar compensatie kan claimen als hij in een *ongelijke-kansenregime* minder dan 40 uren kan arbeiden.

Ten tweede, we krijgen onvermijdelijk opnieuw te maken met een determinatieprobleem. Elke vorm van compensatie die Arno krijgt voor het verschil tussen zijn potentiële en zijn effectieve arbeidsinvestering, hetgeen uiteraard betekent dat Arno is tekort gedaan, houdt tevens een inbreuk in op Bea’s recht op het volledige product van haar effectief geïnvesteerde arbeid. Het is belangrijk op te merken dat een faire oplossing hier impliceert dat we proberen de potentiële arbeidsinvestering van ieder persoon zo dicht mogelijk te benaderen, zonder daarbij volledig de inbreuk op effectief gepresteerde arbeid uit het oog te verliezen. Het cruciale onderscheid met de vorige situatie is dat individuen ditmaal niet onvoorwaardelijk worden gecompenseerd omdat een ongelijke verdeling van arbeidsaandelen als het ware wordt gewogen aan de hand van de bereidheid om arbeid te investeren. Compensatie voor ongelijke mogelijkheden berust in beide gevallen op een uiteenlopende morele basis. Door de herformulering van de verdeling van bestaansmiddelen (in 3c) verschuift de spanning tussen de investerings- en de compensatieregels naar een spanning tussen twee verschillende varianten van de investeringsregel.¹⁹

Ter illustratie: stel dat in een eerste voorbeeld Arno een arbeidsaandeel van 20 uren heeft en Bea een aandeel van 40 uren, maar dat in beide gevallen de effectieve arbeidsinvestering gelijkloopt met de potentiële arbeidsinvestering. Dit betekent dat Arno maar 20 uur zou werken zelfs in het geval waarin hij een groter aandeel zou bemachtigen. In deze situatie leidt een de facto ongelijke arbeidsverdeling niet tot gewettigde compensatie; integendeel, compensatie zou hier manifest onrechtvaardig zijn. Neem nu een tweede voorbeeld waarin Arno’s potentiële arbeidsverdeling groter is dan de hoeveelheid arbeid die zijn arbeidsaandeel hem toelaat te investeren. In dit geval is compensatie niet

¹⁹ Dit leidt feitelijk tot een integratie van de investerings- en de compensatieregels.

alleen mogelijk maar ook noodzakelijk om een rechtvaardige verdeling van bestaansmiddelen te waarborgen. Als een algemene regel kunnen we besluiten dat een faire verdelingssleutel niet alleen moet rekening houden met de effectieve verdeling van arbeidsaandelen en de effectief gepresteerde arbeid, maar tevens ook met de *arbeidsbereidheid* van de verschillende personen.

Theoretisch lossen de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel het determinatieprobleem op door de verschuiving naar potentiële arbeidsbereidheid. Maar tegelijkertijd genereert deze verschuiving naar arbeidsbereidheid een tweede fundamenteel probleem. Een verdelingsregel die zowel rekening houdt met ongelijke verdeling van arbeidsaandelen als met de arbeidsbereidheid van de betrokken partijen vereist vanzelfsprekend een cruciale vorm van informatie, namelijk informatie om de potentiële arbeidsbereidheid van een individu te meten. Potentiële arbeidsbereidheid heeft echter een uitgesproken hypothetisch karakter: zoals eerder gesteld wordt dit criterium gekoppeld aan een situatie die per definitie niet bestaat (een *gelijke-kansenregime*). Het reciprociteitsbeginsel wordt dus tevens geplaagd door een probleem van uitgesproken praktische aard: een *informatieprobleem*.

Men kan zich terecht afvragen of de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel zich door dergelijke praktische bezwaren moeten laten ontmoedigen. Politieke filosofie is immers grotendeels een theoretische discipline, en menig filosofisch voorstel wordt in de praktijk geplaagd door een hele waaier aan soortgelijke problemen.²⁰ Ik denk dat er echter twee goede redenen zijn waarom het informatieprobleem voor reciprociteitsaanhangers inderdaad een fundamenteel probleem scheidt. Ten eerste erkennen reciprociteitsaanhangers zelf dat het onderscheid tussen de mogelijkheid en de bereidheid om arbeid te leveren of, meer algemeen, de samenleving een dienst te bewijzen een cruciale positie inneemt binnen hun theoretisch vertoog. Het is enkel door dit onderscheid centraal te stellen dat zij zich kunnen afzetten tegen de principiële aanvaarding van onvoorwaardelijke compensatie (zoals ik hiervoor heb betoogd). Bijgevolg moeten reciprociteitsaanhangers ook gevoelig zijn voor het argument dat zij in de praktijk een dergelijk onderscheid helemaal niet kunnen maken, althans niet binnen het institutionele kader van een *ongelijke-kansenregime*.

Dit leidt tot een tweede reden waarom het informatieprobleem de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel parten speelt. Reciprociteitsaanhangers schijnen te veronderstellen dat het onderscheid tussen gelijke- en ongelijke-kansenregimes moreel gesproken irrelevant is omdat in beide gevallen enkel de verhouding tussen arbeidsinvestering en de arbeidsbereidheid een rol speelt. Maar dit maskeert een belangrijk onderscheid tussen beide regimes. In een *gelijke-kansenregime* kunnen we individuele arbeidsbereidheid gewoon afleiden uit het gedrag; in een *ongelijke-kansenregime* is dit niet mogelijk. De reden waarom het informatieprobleem serieus moet worden genomen is omdat men de morele intenties van een individu enkel kan afleiden uit het actuele gedrag, niet uit een of andere inferentie gebaseerd op een hypothetische situa-

²⁰ Een goed voorbeeld is John Rawls' beroemde theorie van de rechtvaardigheid. Zie Rawls J. (1971), *A theory of justice*, Harvard University Press, Cambridge Mass.

tie. Onder niet-gelijke omstandigheden bestaat het gevaar dat men arbeidsbereidheid gaat afleiden uit gedrag dat niet noodzakelijk representatief is voor wat men wil meten. Dit leidt tot een m.i. onaanvaardbare vorm van paternalisme en zelfs van dominantie.

Aan het einde van deze sectie besluit ik dat het reciprociteitsbeginsel een zekere intuïtieve aantrekkingskracht behoudt, maar dat het wordt geplaagd door een aantal fundamentele problemen. Met betrekking tot het basisinkomendebat ben ik van mening dat de reciprociteitskritiek uiteindelijk maar een beperkte impact heeft. In de resterende secties onderneem ik een poging om het basisinkomen te justifiëren binnen een institutioneel kader dat uitgesproken gevoelig is voor het reciprociteitsbeginsel.

5. Gelijke toegang tot jobs: twee interpretaties

Door het hevige dispuut tussen de voorstanders van een basisinkomen en de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel bestaat het gevaar dat men een belangrijk gemeenschappelijk kenmerk van beide posities miskent. In deze sectie wil ik argumenteren dat de rivalen substantieel convergeren wanneer we hun respectievelijke posities vergelijken in verband met wat arbeidsrechten en het recht op arbeid nu eigenlijk inhouden. Zoals eerder is gebleken onderschrijft een groot gedeelte van de aanhangers van het basisinkomen en de reciprociteitsaanhangers de notie dat rechtvaardigheid een vorm van gelijke kansen in verband met de toegang tot jobs of arbeidsaandelen vereist. De centrale vraag wordt nu hoe we de notie van gelijke kansen in – of gelijke toegang tot – jobs moeten interpreteren.

Volgens Philippe Van Parijs behoren jobs tot de categorie van externe 'assets', middelen die in eerste instantie aan niemand toebehoren en waarop bijgevolg iedereen in principe een gelijke aanspraak kan maken. *"Jobs are not just associations with other people ... they can be viewed as taps fitted on a pool of external assets to which all have an equal claim."* (Van Parijs, 1997: 129) Jobs worden beschouwd als 'assets' omdat *"a people's endowment is not exhaustively described by their wealth (in the usual sense) and their skills: the holding of a job constitutes a third type of asset ... the value of which needs to be distributed equally among all."* (ibid: 108) In het specifieke geval van jobschaarste stelt Van Parijs het volgende voor: *"let us give each member of the society a tradable entitlement to an equal share of those jobs."* (ibid: 108) Aanhangers van het reciprociteitsbeginsel vechten de idee aan dat gelijke toegang tot jobs moet worden geïnterpreteerd als een gelijke verdeling van *verhandelbare* arbeidsaandelen. Volgens Stuart White, bijvoorbeeld, constitueren jobs enkel maar een 'asset' in zover ze gegrond zijn binnen een coöperatieve gemeenschap waarin dergelijke 'assets' worden gewaardeerd *"precisely because of the access they confer to the economic benefits of social co-operation."* (White, 1997: 321) White keert zich vanzelfsprekend hevig tegen de verkoop of 'lease' van arbeidsaandelen. Het argument dat jobs ingebed zijn in een coöperatieve gemeenschap impliceert de principiële bereidheid tot een corresponderende arbeidsinvestering vanwege de bevooroordeelde partij.

Ogenschijnlijk koesteren Van Parijs en White incompatibele inzichten over de vraag of egalitaire kansen tevens een egalisering van verhandelbare arbeidsaandelen impliceert. In beide gevallen verduisteren deze tegendraadse interpretaties van arbeidsaandelen het feit dat beiden de fundamentele structuur van deze arbeidsaandelen gelijkaardig benaderen. Onafgezien van de verhandelbaarheid worden arbeidsaandelen beschouwd als 'minimaal privaat' in de volgende zin: *een persoon die zich een arbeidsaandeel heeft eigen gemaakt – d.i. zich toegang tot een job heeft verzekerd – is gerechtigd anderen hiervan uit te sluiten*. Deze karakterisering van arbeidsaandelen (of jobs) als privaat vertelt ons op geen enkele manier onder welke precieze condities individuen zich een dergelijk aandeel kunnen toeëigenen of wat de geijkte procedures terzake zijn. Het vertelt ons ook niet in hoeverre de samenleving gerechtigd is tussen te komen in het gebruik van dergelijke arbeidsaandelen. Het feit dat de samenleving het recht heeft op de 'eigenaars' van deze arbeidsaandelen belasting te heffen neemt bijvoorbeeld niet weg dat arbeidsaandelen volgens deze definitie als privaat moeten worden beschouwd.

Er bestaat echter een andere interpretatie van arbeidsaandelen die bijna volledig afwezig is in het debat omtrent de egalisering van de toegang tot arbeid. Ik stel voor om gelijke toegang tot arbeid te herdefiniëren als *een gelijk recht om niet uitgesloten te worden van de arbeidsmarkt*.²¹ Deze interpretatie betekent dat elk individu het recht krijgt om te participeren aan de arbeidsmarkt in de meest ruime zin: telkens wanneer een individu te kennen geeft zich een bepaald arbeidsaandeel te willen toeëigenen, moeten we volgens de bovenstaande interpretatie een aandeel toekennen. Dit betekent natuurlijk niet dat er geen grenzen zijn aan de hoeveelheid arbeidsaandelen die elk persoon kan 'bezetten.' Een eerste grens wordt gevormd door de exogene limiet op het totale aantal arbeidsaandelen. Met name volgens de doctrine van de absolute jobschaarste vertegenwoordigen arbeidsaandelen een uitermate schaars goed. Een tweede grens wordt gevormd wanneer de uitoefening van een recht van een individu om niet uitgesloten te worden in conflict treedt met het gelijk(w)aardig recht van een ander individu. De arbeidsmarkt wordt beschouwd als een 'pool' van goederen of middelen en het gelijke recht op niet-uitsluiting maakt het principiële mogelijk dat iedereen neemt wat hij of zij nodig heeft op voorwaarde dat de gelijke rechten van anderen worden gerespecteerd.

Een dergelijke herconceptualisering van gelijke rechten brengt een aantal theoretische en praktische bezwaren met zich mee die hier niet aan bod kunnen komen. Laat mij in wat volgt proberen de impact van dit voorstel duidelijker in beeld te brengen door te kijken wat de gevolgen zijn wanneer we gelijke toegang tot jobs modelleren volgens de nieuwe lijnen van een gelijk recht op

²¹ Volledigheidshalve moet ik verwijzen naar een derde alternatief, waarbij gelijke arbeidsaandelen worden ondergebracht onder een collectieve eigendomsstructuur. Onder de vorm van een collectief bezit krijgt elk individu een de facto veto recht met betrekking tot de distributie van arbeidsaandelen. Zie met name Cohen voor een goed overzicht van de analytische beperkingen van een dergelijke eigendomsstructuur (Cohen G.A. (1995), *Self-ownership, freedom, and equality*, Cambridge University Press, Cambridge, 83 e.v.).

niet-uitsluiting. Binnen de imaginaire samenleving van Arno en Bea, met een exogene limiet van 80 arbeidsaandelen, is het mogelijk een aantal scenario's te construeren waarbij, binnen de parameters van het gelijke recht op niet-uitsluiting, verschillende uitkomsten een substantiële vorm van gelijkheid verzorgen.

1. Bea eigent zich 40 arbeidsaandelen toe zodat er 40 overblijven voor Arno;
2. Bea eigent zich 40 arbeidsaandelen toe en Arno 20, waarna Bea de resterende 20 aandelen bezet;
3. Bea neemt 60 aandelen maar na een tijdje geeft Arno te kennen dat hij 40 aandelen wenst te gebruiken. Bea geeft 20 aandelen door aan Arno;
4. Arno en Bea willen beiden 60 aandelen; gegeven de externe limiet moeten beiden zich tevreden stellen met 40 aandelen.

Het is natuurlijk mogelijk deze scenario's nog verder te variëren, maar de kernelementen die bepalen of een uitkomst moreel aanvaardbaar is zijn steeds dezelfde: een exogeen bepaalde limiet op het totale aantal arbeidsaandelen, een specifieke combinatie van individuele belangen in arbeidsaandelen en, tenslotte, het gelijke recht op niet-uitsluiting dat een vorm van gelijke toegang garandeert.

Volgens de bovenstaande herconceptualisering lijkt het er op dat de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel het pleit hebben gewonnen. In tegenstelling tot Van Parijs' argument vereist het gelijke recht op niet-uitsluiting immers niet dat arbeidsaandelen verhandelbaar zijn, waardoor meteen een van de grootste bezwaren van de reciprociteitsbenadering wordt uit de weg geruimd. Tevens benadert het gelijke recht op niet-uitsluiting een ideaal van gelijke kansen op een manier die uitkomsten bindt aan ambities en keuzen (zoals bijvoorbeeld de hoeveelheid arbeidsinvestering die men wenst te spenderen). Het eindresultaat is niet enkel aanvaardbaar vanuit het standpunt van het reciprociteitsbeginsel. Op het eerste gezicht kan het moeilijk worden aangevochten door de voorstanders van het basisinkomen. Hoewel het eindresultaat ogenschijnlijk hoegenaamd geen basisinkomen justificeert, pakt deze benadering wel degelijk de problemen aan die tevens aan de basis liggen van de morele justificatie van een basisinkomen. Met andere woorden, het lijkt er op dat binnen het perspectief van een gelijk recht op niet-uitsluiting een basisinkomen simpelweg overbodig wordt.

Maar is dit werkelijk het einde van het verhaal? Hebben we een accuraat beeld geschetst wanneer we gelijke toegang tot jobs simpelweg interpreteren aan de hand van het gelijke recht op niet-uitsluiting? In de voorgaande discussie hebben we, in de geest van de doctrine van de absolute jobschaarste, steeds verondersteld dat het aantal arbeidsaandelen exogeen wordt gedetermineerd. De implicatie van deze aanname is dat we het recht op niet-uitsluiting gebruiken als een puur verdelingsmechanisme. M.i. leidt de doctrine van de absolute schaarste echter tot een zeer restrictief en onrealistisch model van een arbeidsmarkt. De idee dat de hoeveelheid arbeidsaandelen gefixeerd is blijkt niet alleen empirisch onhoudbaar maar negeert tevens ook een aantal belangrijke normatieve problemen (zoals bijvoorbeeld

de vraag wat nu eigenlijk een aanvaardbare job inhoudt; hoe de verdeling van baten en kosten wordt in de hand gewerkt door een welbepaalde organisatie van de arbeidsmarkt, etc.).

Een meer realistische omschrijving van schaarste binnen de arbeidsmarkt maakt gebruik van de idee dat de *optimale* – in tegenstelling tot de *totale* – hoeveelheid arbeidsaandelen endogeen wordt gedetermineerd binnen een aantal sociale en economische parameters (demografische kenmerken van de actieve bevolking, technologische en sociale organisatie van de produktie, etc.). Een voorbeeld kan de tegenstelling verduidelijken: hoewel men bestaande jobs in theorie in infinitesimaal kleine arbeidsaandelen kan verdelen doen zich ernstige problemen voor met betrekking tot de praktische haalbaarheid en economische efficiëntie van een dergelijke praktijk. Jobs zijn doorgaans niet perfect opdeelbaar, en de deelbaarheid van een job is een mooi voorbeeld van hoe optimale arbeidsdeling wordt bepaald en begrensd door externe omstandigheden (extern in de zin dat ze niet onmiddellijk kunnen worden beïnvloed door individuele actie).

Wanneer we proberen een rechtvaardige distributie van arbeidsaandelen uit te werken binnen dit meer flexibele kader wordt het snel duidelijk dat de samenleving voortdurend beslissingen moet nemen die telkens opnieuw het optimum dreigen te verstoren. Vanuit een moreel oogpunt is het natuurlijk van belang zich te realiseren dat elke afwijking van het optimum kosten met zich meebrengt, kosten die opnieuw moeten verdeeld worden volgens een of andere rechtvaardige regel. Gegeven de aanname van gelijke productiviteit en de afwezigheid van formele of reële uitsluiting lijkt het eerst en vooral redelijk te veronderstellen dat elk individu belang stelt in het feit dat sociale productie wordt gereguleerd zonder dat een optimale arbeidsdeling in het gedrang wordt gebracht.²² De voornaamste reden hiervoor is dat in het bovenstaande model de opbrengst van elk arbeidsaandeel deels wordt bepaald door het feit of men het optimum bewaart. Vervolgens heeft elk individu er natuurlijk tevens belang bij dat zijn/haar totale opbrengst wordt gemaximaliseerd.²³ Een cruciaal punt is tenslotte dat het model geen externe autoriteit erkent.²⁴ Met andere woorden, het is onmogelijk voor een of meerdere actoren om te vermijden dat de arbeidsdeling het optimum overschrijdt. Door middel van de combinatie van deze drie elementen vertoont de arbeidsmarkt een sterke structurele gelijkenis met een *common property*. Het is niet moeilijk in te zien dat de maximalisering van persoonlijke doelstellingen in de afwezigheid van een externe autoriteit of controle-mechanisme kan leiden tot een neerwaartse spi-

²² De aanname van gelijke productiviteit is problematisch en inderdaad uiterst onrealistisch. Mijn stelling is dat de kern van mijn redenering ook houdbaar is onder condities van ongelijke productiviteit, maar de argumenten die nodig zijn om dit argument te staven zijn complex en vallen buiten het bestek van dit essay.

²³ De 'opbrengst' hangt natuurlijk af van een hele reeks persoonlijke preferenties met betrekking tot arbeidsinvestering, vrije tijd, consumptie van goederen etc..

²⁴ "No one user can control the activities of other users, or, conversely, voluntary agreement or willing consent of every user is required in joint action involving the community of users" (Ostrom V. & Ostrom E. (1977), A theory of institutional analysis of common pool resources', in Hardin & Baden (eds.), *Managing the commons*, W.H. Freeman, San Francisco, 157).

raal en uiteindelijk sociale efficiëntie terugbrengt tot een sub-optimaal evenwichtspunt.²⁵

Het voorgaande schema veronderstelt dat elk individu, onafhankelijk van de anderen, er belang in heeft dat sociale produktiviteit een optimaal niveau bereikt. Op een bijna Hobbesiaanse wijze voorziet het model in een manier om sub-optimale uitkomsten te vermijden door gebruik te maken van een hypothetisch onderhandelings spel. Het uitgangspunt van deze hypothetische onderhandelings situatie is het bestaan van een vorm van objectieve maar *relatieve* arbeidsschaarste in samenhang met de idee dat, door middel van het gelijke recht op niet-uitsluiting, men niemand rechtstreeks kan verhinderen om de hoeveelheid jobs te 'boosten.' Tegelijkertijd is het in het belang van ieder individu om op een of andere manier de ongelimiteerde toegang tot de arbeidsmarkt te belemmeren. Arbeidsmarktregulatie houdt met andere woorden in dat men een aantal personen aanzet om vrijwillig de arbeidsmarkt te verlaten, alhoewel zij strikt genomen recht hebben op de arbeidsaandelen waarvan zij afzien.²⁶ Bij gebrek aan perfect altruïsme lijkt het vanzelfsprekend dat men een deel van de betrokkenen enkel kan overtuigen om de arbeidsmarkt *vrijwillig* te verlaten indien dit hen toelaat of een of andere manier te delen in de voordelen die voortspruiten vanuit een meer efficiënte organisatie van de arbeidsmarkt. Met andere woorden, niet-arbeiders moeten als het ware worden gecompenseerd voor hun 'restrictieve contributie', net zoals arbeiders verwachten te worden gecompenseerd voor hun positieve contributie.

Wanneer we beide delen van het argument combineren – d.w.z., niet-uitsluiting en potentiële efficiëntie-voordelen vanwege een beperking op de ongelimiteerde toegang tot de arbeidsmarkt – verkrijgen we een vorm van sociaal contract: een *employment contract*.

Het *employment contract* is gebaseerd op een *employment game* waarin arbeiders beloven niet-arbeiders te compenseren op voorwaarde dat zij hun recht op toegang tot de arbeidsmarkt opgeven, terwijl niet-arbeiders op hun beurt beloven de arbeidsmarkt niet te overladen in ruil voor een soort van winst-deelname in de sociale productie. Op een merkwaardige manier wordt de laatste vorm van compensatie hier een voorwaarde voor niet-arbeid. Wanneer teveel spelers in speltheoretische termen de 'defect-strategie' boven 'coöperatie' verkiezen – d.w.z., een job opnemen wanneer dit de optimale efficiëntie

²⁵ De arbeidsmarkt ondergaat hier wat men gewoonlijk een *tragedy of the commons* noemt. Zie Hardin G. (1968), 'The tragedy of the commons', *Science*, 162, 1243-1248; Ostrom E. (1990), *Governing the commons*, Cambridge University Press, Cambridge. In zijn boek *Real Freedom for All* overweegt Van Parijs de mogelijkheid om de arbeidsmarkt te modelleren volgens een *common property*-structuur, maar besluit uiteindelijk om een andere weg te kiezen. "What can be expected from this sort of argument ... is at most some narrowing of the wide range that separates the basic-income maximising rate from the one that is most favourable to Crazy's interests, but not a criterion that would enable the real-libertarian approach to select from this wide range a non-arbitrary 'neutral' point, against which neither Crazy nor Lazy would have a valid complaint" (Van Parijs P. (1995), op. cit., 94). Naar mijn mening onderschat Van Parijs hier de dynamische capaciteiten van *common property*-modellen.

²⁶ Het maakt voor het basismodel weinig verschil uit of een dergelijke vrijwillige restrictie tijdelijk of permanent, gedeeltelijk dan wel volledig is. In de praktijk speelt een dergelijk onderscheid natuurlijk een belangrijke rol.

bedreigt of weigeren niet-arbeiders te compenseren – suggereert de logica van het gelijke recht op niet-uitsluiting dat de arbeidsmarkt haar optimum zal overschrijden en het resulterende evenwichtspunt onvermijdelijk Pareto-inefficiënt zal zijn. Misschien is de samenleving bereid deze keuze te maken en de consequenties te dragen, maar in ieder geval moeten we bereid zijn de gevolgen in hun geheel onder ogen te zien.²⁷ Een alternatieve mogelijkheid is een toevlucht te nemen tot het uitbetalen van onvoorwaardelijk compensatie, waarbij compensatie zowel objectief als interpersoonlijk kan worden gejustifieerd op basis van het feit dat niet-arbeiders delen in het sociale produkt omdat hun vrijwillige restrictieve houding in verband met de arbeidsmarkt de efficiëntie bevordert. Paradoxaal genoeg dragen niet-arbeiders wel degelijk hun steentje bij – hoewel niet noodzakelijk op een manier die voor de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel gemakkelijk valt te rijmen met de conventionele interpretatie van ‘wederkerigheid.’

6. Besluit: Basisinkomen in een reciprociteitsgevoelige omgeving

De vraag of het basisinkomen een haalbare of zelfs wenselijke manier is om de noodzakelijke hervormingen van de moderne welvaartsstaat door te voeren leidt terecht tot een hevig debat. Zoals Van Parijs zelf aanhaalt: *“there is nothing wrong with entertaining pet ideas, and even less with displaying enthusiasm. But society would be crazy to give ideas for radical reforms a try without subjecting them first to a ruthless critical debate regarding both feasibility and desirability.”*²⁸ Tegenstanders van een basisinkomen kan men ruwweg verdelen in twee groepen: diegenen die denken dat een basisinkomen hoegenaamd geen enkele positieve bijdrage kan leveren binnen het spectrum van sociale remedies en diegenen die weliswaar de verdiensten van een basisinkomen – gewoonlijk in termen van armoedebestrijding, herverdeling van de welvaart of bestrijding van werkloosheid – erkennen, maar tevens een aantal praktische en/of morele bezwaren aanvoeren die uiteindelijk zo zwaar doorwegen dat het basisinkomen een onaanvaardbare oplossing vormt. Dit essay is gericht tot diegenen die behoren tot de tweede groep en concentreert zich daarbij specifiek op een van deze mogelijke bezwaren, namelijk de kritiek dat een basisinkomen het fundament van onze samenleving, reciprociteit of wederkerige sociale relaties, ondermijnt.

Het gros van de aanhangers van het reciprociteitsbeginsel hebben een oprechte aandacht voor gelijke kansen en faire compensatie gemeen met de voorstanders van een basisinkomen. Het conflict tussen beide groepen ontstaat omdat een basisinkomen fundamenteel incompatibel lijkt met het reciprociteits-

²⁷ De verwijzing naar de samenleving staat natuurlijk in nauw verband tot een hele reeks problemen met betrekking tot het vraagstuk wie uiteindelijk de beslissing neemt, en met name welke beslissingsprocedure compatibel is met het recht op niet-uitsluiting. Deze problematiek valt echter buiten het bestek van dit essay.

²⁸ Van Parijs P. (1993), *Marxism recycled*, Cambridge University Press, Cambridge, 176.

teitsbeginsel, hetgeen volgens de eerste groep een fundamenteel onderdeel uitmaakt van elke plausibele theorie van de rechtvaardigheid. Het eerste deel van dit essay onderwerpt de analytische coherentie en de morele kracht van het reciprociteitsbeginsel aan een kritisch onderzoek. Volgens mijn analyse vormt het reciprociteitsbeginsel een geschikte richtlijn onder condities van gelijke kansen, maar ontstaan er een aantal problemen wanneer we het beginsel transponeren naar de meer realistische achtergrond van een *ongelijke-kansenregime*. De twee voornaamste bezwaren – het determinatieprobleem en het informatieprobleem – beperken mijns inziens sterk de morele significantie van het reciprociteitsbeginsel voor de evaluatie van sociale instituties.

We moeten niettemin erkennen dat het reciprociteitsbeginsel desondanks een zekere intuïtieve plausibiliteit behoudt. Een belangrijke opgave bestaat er dan ook in uit te vissen of men een basisinkomen kan incorporeren in een sociale omgeving die compatibel is met het reciprociteitsbeginsel. Met andere woorden, kunnen we onze justificatie van een basisinkomen zo verwoorden dat het verenigbaar is met een reciprociteitsgevoelig moreel kader? Het tweede deel van dit essay is wezenlijk een poging tot een dergelijke integratie, vertrekkend vanuit een radicale herinterpretatie van de notie van arbeidsrechten. Ik heb geprobeerd te schetsen hoe men een rechtvaardige allocatie van jobs en de bijbehorende middelen/goederen kan bereiken door een fundamentele verschuiving door te voeren van een conceptie van arbeidsrechten als minimaal-private eigendomsrechten in jobs tot een gelijk recht tot niet-uitsluiting binnen de arbeidsmarkt. Ik heb tevens geargumenteed dat deze interpretatie niet enkel volledig compatibel is met de uitgangspunten van het reciprociteitsbeginsel, maar tevens een justificatie voor een onvoorwaardelijke compensatie en zelfs een basisinkomen oplevert zodra we een aantal efficiëntie-overwegingen in rekening brengen. Ik besluit dan ook dat mijn afleiding van een basisinkomen uit het gelijke recht op niet-uitsluiting reciprociteitsgevoelig is en niet noodzakelijk de uitbuiting van arbeiders door niet-arbeiders met zich meebrengt.

Literatuur

- ARNESON R. (1990), 'Liberalism, distributive subjectivism and equal opportunities for welfare', *Philosophy and Public Affairs*, 19, 158-194
- BARRY B. (1996), 'Real freedom and basic income', *Journal of Political Philosophy*, 4, 242-276
- BOWMAN J. & REGH W. (eds.) (1997), *Deliberative democracy: essays on reason and politics*, MIT Press, Cambridge Mass.
- COHEN G.A. (1989), 'On the currency of egalitarian justice', *Ethics*, 99, 906-944
- COHEN G.A. (1995), *Self-ownership, freedom and equality*, Cambridge University Press, Cambridge

- DE WISPELAERE J. & WIGLEY S. (1999), *What (if anything) is wrong with jobshopping? The problem of expensive tastes in the labour market*, paper for the Annual Meeting of the New York State Political Science Association, New York, 7-8 May 1999
- DWORKIN R. (1981), 'Equality of what? Part II: Equality of resources', *Philosophy and Public Affairs*, 10, 283-345
- ELSTER J. (1983), *Sour grapes*, Cambridge, Cambridge University Press,
- ELSTER J. (1987), 'Comment on Vanderveen and Van Parijs', *Theory and Society*, 15, 709-721
- GOODIN R. (1991), 'Theories of compensation', in FREY R.G. & MORRIS C.W. (1991), *Liability and responsibility: essays in law and morals*, Cambridge University Press, Cambridge
- GLORIEUX I. (1995), *Arbeid als zingever*, VUBPress, Brussel
- GUTMANN, A. & THOMPSON D. (1996), *Democracy and disagreement*, Harvard University Press, Cambridge Mass.
- HARDIN G. (1968), 'The tragedy of the commons', *Science*, 162, 1243-1248
- KYMLICKA W. (1990), *Contemporary political philosophy*, Clarendon Press, Oxford
- OSTROM V. & OSTROM E. (1977), 'A theory of institutional analysis of common pool resources', in HARDIN & BADEN (eds.), *Managing the commons*, W.H. Freeman, San Fransisco
- OSTROM E. (1990), *Governing the commons*, Cambridge University Press, Cambridge
- RAWLS J. (1971), *A theory of justice*, Harvard University Press, Cambridge Mass.
- VAN DONSELAAR G. (1997), *The benefits of another's pains: parasitism, scarcity and basic income*, Doctoraatsverhandeling, Universiteit van Amsterdam
- VAN PARIJS P. (1992), 'Competing justifications for basic income', in Van Parijs P. (ed.) (1992), *Arguing for basic income*, Verso, London/New York
- VAN PARIJS P. (1993), *Marxism Recycled*, Cambridge University Press, Cambridge
- VAN PARIJS P. (1995), *Real freedom for all*, Clarendon Press, Oxford

- VAN PARIJS P. (1998) 'Justice as the fair distribution of freedom', In LASLIER & FLEURBAEY (eds.), *Freedom in economics*, London/New York, Routledge
- WALTER T. (1989), *Basic income; freedom from poverty, freedom to work*, Marion Boyars, London
- WHITE S. (1997), 'Liberal equality, exploitation, and the case for an unconditional basic income', *Political Studies*, 45, 312-326